

УДК 94(477:438): 82-92

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛЬСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ І ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ДУМКИ У СФЕРІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ СТОСУНКІВ

Станіслав Анджей Кресло

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У статті проаналізовано еволюцію польсько-української публіцистичної думки у сфері польсько-українських стосунків. Автор підкреслює драматизм цих стосунків і їх відображення у політичній і публіцистичній думці.

Ключові слова: Україна, Польща, українська публіцистика, польська публіцистика, історіографія польсько-українських стосунків.

Польсько-українські стосунки, спільна польсько-українська історія щедрі на драматичні епізоди, на суперечливі моменти. Зрозуміло, що спроба з'ясувати суть польсько-українських стосунків 1991-2003 рр., їх основні зміст і тенденції приречена на невдачу, якщо будь-який дослідник не захоче дослідити передісторію цієї проблеми, це тим більше потрібно, якщо сучасні стосунки прямо пов'язані з минулим, якщо вони історично зумовлені (іноді ця зумовленість має фаталістський характер).

Є дві країни, з якими в Україні склалися драматичні стосунки, зважаючи на її геополітичну ситуацію. Щоправда, вирішальне значення мали і великодержавні прагнення обох сусідніх держав – йдеться про Польщу і Росію.

Якщо польські історики вважають, що дослідження проблематики польсько-українських стосунків треба починати від козацьких повстань в Україні, оскільки саме ці повстання до цього часу є найбільш суперечливою історичною проблемою, то українські історики солідарні з думкою, що саме Польща із своєю агресивною політикою щодо східних і північних сусідів уже від середини XIV ст. і принаймні до 40-50-х рр. XX ст. була головним чинником дестабілізації у Центрально-Східній Європі [1, с. 138]. Зрештою, ми здаємо собі справу з того, що дуже часто в історичних дослідженнях (особливо, якщо йдеться про міждержавні стосунки) головним мотивом є не лише пошук істини, а й мотив, розрахунок політичний. Так, якщо українська історіографія тлумачить події 1648 р. як національно-визвольну війну, то польська значно ближча до думки, яку сформулював А. Вільсон: повстання Хмельницького важко назвати війною всього українського народу як в аспекті суспільному, політичному чи ідеологічному, так і в сенсі територіальному [45, с. 61]. Але ключовою політичною проблемою є питання державності –

мали тоді українці козацьку державу чи ні? Сучасні українські історики на це питання відповідають ствердно. У польській історіографії на це дивляться по-іншому, вважаючи, що після 1648 року існували три такого роду державні організми – Гетьманат Б. Хмельницького, Запорізька Січ і Слобідська Україна, але жоден із цих організмів не був державою у строгому розумінні значення цього поняття, зважаючи на відсутність міжнародного визнання, докладно визначених кордонів, таких основних і засадничих атрибутів політичної суверенності, як власна монетна, правова й адміністративна система.

Уже лише на цьому прикладі можна зауважити розбіжності в позиціях польської й української історіографії. Наступні періоди нічим принципово новим у підходах до проблеми не відрізнялися, а іноді, як побачимо, вони навіть і поглиблювалися.

Польсько-українське протистояння спостерігалось упродовж століть, навіть після розподілу Польщі. Відомий український дослідник Р. Шпорлюк зробив таке цікаве визнання: „виняткова привабливість для русинів польської національної програми спричинилася до того, що після 1795 року процес колонізації зробив більш значні успіхи, ніж протягом усіх чотирьох століть між 1370 р. і 1772 р.” [38, с. 100]. Суспільні реформи, що їх запроваджував Відень, систематично вирівнювали шанси обох сторін польсько-українського протистояння. Ситуація змінилася після постанови 1867 року Австро-Угорщини як дуалістичної монархії. Зрозуміло, що конституція гарантувала українцям, як і іншим народам, відповідні права, уряд до певної міри допомагав матеріально – усе це давало змогу стримувати надмірні амбіції поляків, хоча загалом ситуація складалася на їх користь. Можна стверджувати, що українці вже тоді мали (після 1848 р.) розвинуте почуття місцевого патріотизму, але це ще не була вповні сформована національна свідомість. Проте, на думку Я. Грицака, кристалізація ідеї політичної самостійності відбувалася за умов, коли українське питання серйозно зазвучало у міжнародній політиці (йдеться про 80-ті рр. ХІХ ст.) [4, с. 72]. Щораз більша міжнародна вага українського питання, зростання національної свідомості галицьких українців змусили польську адміністрацію краю піти на порозуміння з українцями. Це порозуміння (українську програму проголосив на засіданні Галицького сейму наприкінці листопада 1890 року Ю. Романчук) відоме як „нова ера” в польсько-українських стосунках. До речі, в ХІХ ст. це була не перша спроба польсько-українського порозуміння – досить згадати т. зв. „станчиків”, краківських консерваторів, які закликали поляків до компромісу з галицькими українцями. Ще раніше поборником польсько-українського об’єднання був утворений у травні 1848 р. Руський собор (його періодичний орган „Дневник Руський” редагував І. Вагилевич). Певного порозуміння було досягнуто і на Слов’янському конгресі в Празі у 1848 р. [4, с. 52]. Але в усіх випадках це не було рівноправне порозуміння – польська сторона завжди намагалася підпорядкувати собі український рух. Відомий польський історик Р. Торжецький має рацію, стверджуючи, що коріння польсько-українського конфлікту сягає давніх часів [40, с. 10]. Засади Любелської унії – всі будуть

жити як вільні з вільними, як рівні з рівними – у правах і обов'язках, незалежно від релігійних поглядів – не були реалізовані.

Попередньо підсумовуючи, треба зазначити, що у поглядах польських і українських істориків на польсько-українські стосунки до початку ХХ ст. принципової різниці нема. Інша річ – ХХ ст., особливо коли йдеться про період, який починається вибухом Першої світової війни. Так, закінчення Першої світової війни поклато початок збройному польсько-українському конфлікту. Наприкінці століття Р. Торжецький напише, що досягнення польсько-української згоди дорівнювало розв'язанню квадратури кола [42].

Польська політична думка початку ХХ ст. була позначена ідеями польського націоналізму, зокрема, вона перебувала під впливом Р. Дмовського, засновника і керівника народно-демократичної партії („вшехпольського” руху). Він був принциповим і послідовним противником української державності. У своїй праці „Повоєнний світ і Польща” (1932) він відверто обґрунтував необхідність розподілу України між Польщею і СРСР. Подібне ставлення до української проблеми, до українців знайшло своє відображення і в художній формі – маємо на увазі далекий від історичної правди роман „Вогнем і мечем” Г. Сенкевича, у сфері практичній, зокрема у шкільництві – у політиці С. Грабовського, в економічній сфері – в намаганні обмежити розвиток української кооперації і т.д.

Польсько-українські стосунки міжвоєнної доби порушували у своїх працях такі відомі політики, як Ю. Пілсудський [42] і вже згаданий Р. Дмовський [24]. Зокрема, Ю. Пілсудський був прихильником створення на чолі із Польщею, між більшовицькою Росією і Європою незалежних держав від Балтійського до Чорного моря, а серед них він бачив і місце для України (щоправда, без західноукраїнських земель). Це мала бути федерація або конфедерація держав. Спроба була невдалою, оскільки закінчилася Ризьким договором. Згодом, під час відвідин одного із таборів інтернованої Армії УНР Ю. Пілсудський попросив вибачення в українських вояків...

Зрозуміло, що концепцію польсько-українських стосунків вибудовували залежно від політичних поглядів і партійних програм. Ось чому ми можемо говорити про концепцію націонал-демократів, християнських демократів, соціалістів, демократів, комуністів тощо.

Найбільш поширеними і впливовими були дві ідеї, дві концепції. Після включення західноукраїнських земель до складу Польщі урядові кола орієнтувалися на асиміляцію українців. Це була ідея „Польща для поляків”, яку сповідували „ендеки”. Цей табір, як зазначає Е. Май, не був однорідним – одні схилилися до того, щоб визнати українців за таку групу, що має націотворчі прагнення, інші в українцях вбачали збунтованих проти Польщі „братів”, треті вважали в українцях невдалих, поганих різновид поляків. Одним із відомих „ендеківських” діячів і публіцистів був С. Грабський, який, здаючи собі справу з національної окремішності українців, усе ж писав, що „нині необхідною умовою утримання наявних кордонів є перетворення державної території Речі Посполитої в національну польську територію” [43, с. 108]. Це означало асиміляцію і провадили її в усіх сферах – економічній, політичній, культурно-освітній, не обходилося і без репресій, без переслідувань. У 30-х роках

асиміляційний тиск посилювався, оскільки було прийнято концепцію національної держави, в якій права національних меншин (не поляків) мали бути ще більше обмеженими.

Серед найважливіших позицій в історіографії проблеми можна назвати праці, не лише С. Грабського [26] (маємо на увазі не лише його праці, що вийшли окремими виданнями, а й статті у тогочасній польській пресі. З інших представників „ендецького” табору можна назвати публікації Я. Бартошевича [20], Р. Рибарського [35], Я. Гертиха [25], А. Белціковської [21]. Цікаві публікації щодо проблеми можна знайти на сторінках тогочасної „ендецької” преси („Słowo polskie”, “Przegląd Wszepolski”, “Przegląd Narodowy”). До питання польсько-українських стосунків у ендецькій політиці польські історики поверталися і згодом, особливо у 80–90-х рр. [44].

Принципово іншою була федералістська концепція Пілсудського і його прихильників. Ця концепція відома ще як ідея „польського прометеїзму” [30]. Відомим прихильником ідеї прометеїзму і порозуміння із українцями, теоретиком „пільсудчиків” був Т. Голувко, посол до Сейму від Безпартійного блоку співпраці з урядом (його було вбито наприкінці серпня 1931 року, підозра впала на ОУН). В січні 1926 р. Т. Голувко заснував у Парижі організацію „Прометей”, що координувала т.зв. прометейську акцію, яка мала на меті відірвати від більшовицької Росії територію з неросійським населенням і утворити там демократичні держави. „Пільсудчики” патрунували ті організації й інституції, що перебували у сфері впливів „Прометей” (вони знаходилися у Польщі) – Клуб Прометей, Український науковий інститут, Східний інститут, Польсько-українське товариство, журнал „Biuletyn polsko-ukraiński”. Водночас „пільсудчики” допомагали й українським емігрантам. Адепти „прометейської ідеї” відводили Польщі особливу роль – у разі перемоги над більшовицькою Росією Польща мала очолити ті держави, що постануть на руїнах СРСР, допомогти їм у формуванні державності. „Планувалося, що потенційні держави утворять єдину федерацію, провідні позиції в якій займатиме Друга Річ Посполита” [18, с. 152]. Автори доктрини відводили для України в цій федералістській програмі важливу роль, вона (без західноукраїнських земель) мала увійти до складу федерації, уклавши унію з Польщею.

Зрештою, федералістська доктрина у 30-ті рр. зазнала краху так само, як і „ендецька” програма національної асиміляції. Після державного перевороту (травень 1926 р.) національну політику Польщі було скоректовано.

Щодо поглядів інших партій на польсько-українські стосунки. Християнські демократи [23] формально відмежовувалися від націоналістичної ідеології. Вони визнавали право національних меншин на культурний і економічний розвиток, вони не поділяли ендецьких поглядів на те, що українці – це „зрутенізовані” поляки, що поляком може бути не лише поляк з Великої Польщі чи мазур, але так само русин, білорус чи литовець [31, с. 75]. Але на практиці польські католики, християнські демократи відходили від обов’язку релігійної толерантності [31, с. 78, 79].

Не був одноставним у підході до розв'язання складних питань польсько-українського протистояння і польський консервативний рух. Його діячі не схвалювали терору як методу розв'язання національних проблем, хоча коли йшлося, на їхню думку, про долю Польщі, виступали за вжиття рішучих і навіть брутальних дій. Дехто із діячів консервативного руху недооцінював національні прагнення українців. Питання польсько-українських стосунків у політичній думці консервативного руху порушує у своїй монографії В. Міх [28].

Складним було у міжвоєнну добу становище Польської соціалістичної партії. Офіційна лінія партії полягала в тому, що остаточне розв'язання національної проблеми соціалісти пов'язували з перемогою соціалізму. У програмі партії, прийнятій на XXIV з'їзді, мовилося про національно-культурну автономію для меншин, але це гасло не дочекалося ширшого розвитку в політичній думці соціалістів [29]. У своїй програмі польські соціалісти на українців і білорусів звертали особливу увагу, оскільки йшлося про територіальну автономію для цих меншин, але розташування, структура політичних сил у міжвоєнній Польщі була такою, що не дала соціалістам змоги легалізувати свої концепції [29, с. 141-142]. В історіографії питання важливе місце належить публікаціям лідерів і публіцистів польського соціалістичного руху (Л. Василевського, М. Недзьялковського) на сторінках таких видань, як „Robotnik”, „Droga”, а також текстам програм [33].

На думку К. Трембіцької, польські комуністи міжвоєнної доби не мали позитивної програми в національному питанні [39, с. 190], її програму потрібно сприймати як частину стратегії Комінтерну і керівництва СРСР [39, с. 192], а категорії на зразок „народ”, „вітчизна”, „незалежність” поступилися місцем таким, як „клас”, „революція”, що, зрештою, було типовим і для самого Маркса [39, с. 192].

У 1937 р. у Польщі виникли демократичні клуби, що, власне й репрезентували Демократичну партію. Як пише Д. Вінярська-Творуг, політична думка цієї партії була своєрідним застосуванням ліберально-демократичних ідей до актуальної ситуації в Польщі [46, с. 196].

Щодо українців, то польські демократи прагнули до таких форм економічного і політичного співжиття, що найскорше об'єднало б українців з польською державою. Існував, до речі, Демократичний клуб і у Львові. Якогось серйозного впливу на політичне життя у Польщі демократи не мали, але в польській історіографії є кілька праць на цю тему [48].

Панівною в польській політичній думці міжвоєнної доби була ідея асиміляції українців й інкорпорації українських земель, що й відображалось у державній політиці. Але були й винятки. На цю обставину вказав І. Кедрин. У статті „Не лякайте нас поляками!” він пише: „Ревізія польської політичної думки почалася була дещо вже за Польщі в роках 1919-1939, бо вже тоді професор Варшавського університету Ольгерд Гурка видав книжку „Огнем і мечем у світлі історичної правди”, з нищівною критикою цього протиукраїнського твору Генріха Сенкевіча. І публіцист Лозинський таврував польську шляхетчину Ягайлонів у творі „Правом і левем”. Але це були ще тільки білі круки. У Польщі між двома світовими війнами панувала політична

думка Романа Дмовського і його послідовників, Станіслава Грабського, грабаря українського шкільництва. Національна політика була безмежно глупа і злочинна, „пацифікація” з 1930 року – це була ганьба ХХ сторіччя” [10, с. 17].

Власне, І. Кедрин, один із найбільш відомих українських публіцистів ХХ століття, неодноразово стверджував, що українська політична думка випередила інші поневолені народи, що в українців є краще розуміння потреби замирення і співпраці з народами, з якими нас сторіччями розділяла ворожнеча [7, с. 8]. (Промовистий факт – українська політична думка міжвоєнної доби завершилася книгою І. Кедрина „Причини упадку Польщі”, що вийшла друком 1940 року...). І. Кедрин уважав, що між двома світовими війнами саме „українська політична думка висувала Прометейську ідею” [8, с. 7]. Очевидно, він мав рацію, але лише частково.

По суті, цю ідею висунув М. Ганкевич у статті „Самостійність України” (вересень 1915 р.), в якій він писав, що великий союз незалежних, самостійних держав сходу Європи, який постане після розвалу царської Росії, не можливий без самостійної української держави [3]. Проблема „прометеїзму” настільки важлива, що до неї повертаються і сьгоднішні політологи (М. Рябчук порушує цю проблему у статті „Прометей та реалісти” [14, с. 6-9]), але не вказують на українське авторство.

Польсько-українські стосунки були важливою проблемою української політичної думки міжвоєнної доби. Практично відразу після поразки визвольних змагань появилася праця Д. Донцова „Підстави нашої політики” (1921). У цій праці Д. Донцов проаналізував причини поразки української революції і обґрунтував засади української політики в нових умовах. Дехто із критиків Д. Донцова звинувачував автора за її пропольський зміст, за пропольську орієнтацію. Річ у тім, що Д. Донцов виступав за об’єднання, за союз із Європою, а тому і з Польщею – теж, хоча українці мають з нею „багато неполаджених рахунків...” [2, с. 159]

Невдовзі (1922) появилася праця М. Лозинського „Галичина в рр. 1918-1920” [13]. Автор уважав польську окупацію Галичини безправною, брутальною. Один із висновків праці – „домаганне утворення Галицької Республіки має за ціль визволити Галичину якнайшвидше з-під окупації Польщі і оберігти її для України до того часу, доки сила української державності не зросте настільки, що державному з’єдненню українських земель ніщо не зможе стати на перешкоді” [13, с. 228].

Питання польсько-українських стосунків порушив і В. Кучабський у своїй праці, що вийшла 1934 року німецькою мовою, „Західна Україна у боротьбі з Польщею і більшовизмом у 1918-23 рр.” [27], а також „Україна і Польща” (1933). Зрештою, це питання порушували всі українські публіцисти міжвоєнної доби (Д. Донцов, І. Кедрин, О. Назарук, В. Кучабський, М. Стахів, З. Пеленський, С. Томашівський, М. Шлемкевич тощо), ця проблема була відображена в програмах провідних партій (ОУН, УНДО, УСРП, ФНС), тема польсько-українських стосунків була однією із провідних тогочасної української преси („Діло”, „Нова зоря”, „Громадський голос”, „Мета”,

„Українські вісті”, „Український голос”, „Шлях нації”, „Розбудова нації”, „Голос”, „Голос нації”, „Перемога”, „Батьківщина”, „Свобода”).

Ставлення до ідеї державності і лояльність чи нелояльність до польської влади, боротьба за українську державність чи угодовство – ці критерії визначали місце кожної політичної сили.

„Нормалізація” на початку 30-х рр. як спроба унормувати польсько-українські стосунки була приречена на невдачу, оскільки польський уряд не виконував взятих зобов’язань, це призвело до кризи в УНДО, керівництво якої погодилося на „нормалізацію”, і ще більше посилювало польсько-українське протистояння. Польський націоналізм, започаткований Р. Дмовським, зіштовхнувся з українським націоналізмом, з націоналізмом народу, який на своїй землі боровся за свою державу – в цьому була його сила і перевага. Це протистояння і визначало зміст польсько-українських стосунків і політичної думки міжвоєнної доби.

Це протистояння ще більше посилювалося в роки Другої світової війни – вона стала найтрагічнішим періодом в історії польсько-українських стосунків. Після окупації Польщі, що стала результатом агресії з боку Німеччини і СРСР, перед емігрантським урядом постала проблема вироблення нової політики в українському питанні [18, с. 154]. В уряді були прибічники як федералістської ідеї, зокрема і прометейської, так і традиційного „ендецького” підходу. До польсько-українського конфлікту призвело те, що підпілля польське і підпілля українське не змогли знайти спільної мови, а відтак західноукраїнські землі стали ареною кривавої боротьби. На думку В. Косика, який досліджував цю проблему, чимало пояснює той факт, що жодна із політичних організацій Польщі не мала наміру відмовлятися від українських територій [11, с. 98]. Він належить до тих українських дослідників, які покладають вину за криваві сутички і жертви на польську сторону.

Аналогічну або таку ж позицію посідають і автори останнього наукового збірника „Український визвольний рух”, що вийшов 2003 року (О. Дзюбан, Т. Гривуя, Ю. Сливка, В. В’ятрович) [19]. Для польських істориків це не є новиною – ОУН і УПА, „український буржуазний націоналізм” були об’єктом критики радянських істориків і тих істориків і політологів, які живуть в умовах незалежної України, але мислять пропагандистськими штампами радянської тоталітарної системи, але сьогодні є вже й інший погляд, об’єктивний, на цю проблему. Позиція Я. Грицака, автора книги „Страсті по націоналізму” [5], дискусійних статей на цю тему у журналі „Критика”, потребує, на нашу думку, окремої розмови. Дослідники із української діаспори, переважна більшість сучасних українських істориків і публікацій позитивно оцінюють роль ОУН-УПА, незважаючи на те, що й вони пишуть про певні суперечності українського націоналізму.

Польська історіографія польсько-українських стосунків обширна, але це стосується не всіх періодів повоєнної Польщі. Це по-перше, а по-друге, серйозні польські дослідники, на відміну від радянських істориків України, все ж мали змогу досліджувати цю проблему, хоча, без сумніву, панівна комуністична ідеологія теж накладала відбиток на об’єктивності цих досліджень. Український історик Р. Грицьків обґрунтовує три етапи польської

комуністичної історіографії: 1) кінець 1950-х – 60-ті роки; 2) перша половина 70-х років; 3) друга половина 80-х років. Але автор цієї схеми „загубив” другу половину 70-х років – першу половину 80-х, а крім цього, не можна не враховувати праць польської політичної думки у діаспорі. Ось чому у найбільш загальному вигляді можна запропонувати такі етапи: 1) 50-70-ті роки; 2) 80-ті роки – період „Солідарності”, але обов’язково потрібно говорити і про польських дослідників у діаспорі і публіцистів, які були не лише патріотами, але й вільними від комуністичного догматизму.

Справді, ті публікації, що появлялися в 50-60-х роках [22] були далекими від об’єктивності. Їх автори услід за радянською історичною наукою і пропагандою писали про „бандитизм” УПА, про „співпрацю” ОУН і УПА із німецькою окупаційною владою. (До речі, про польські збройні загони підпільної „Волі і незалежності”, що боролися проти комуністичного режиму в Польщі, теж часто писали як про „банди”). Знову ж таки, спотворене художнє відображення цих подій бачимо в книзі Я. Герхарда „Луна в Бескидах”.

Але водночас у 1956 році в Лондоні вийшов друком другий том новітньої історії Польщі, в якій автор, В. Побуг-Маліновський, пише про міжвоєнну Польщу. Щоправда події Другої світової війни були поза межами його дослідження [36], але у міжвоєнну добу вже існували і УВО і ОУН. Може, В. Побуг-Маліновський не завжди об’єктивний, може, не все, про що він пише, сприймуть українські історики, але він критикує концепцію Р. Дмовського. До цікавого висновку прийшов В. Лисий, оцінюючи цю працю. На його думку, творці версальського миру, а з ними і творці польської держави будували Центральну і Східну Європу без політичної перспективи [12, с. 34]. У цьому контексті варто знову нагадати, що І. Кедрин тих польських дослідників, які відходили від традиційних поглядів на українців і на їхні державницькі прагнення, називав „білими круками” [10, с. 17], дещо раніше, 1988 року, він писав про те, що в середовищі польської еміграції існує школа польських істориків-ревізіоністів, „які визнають, що польсько-українське порозуміння є „а” в довгій абетці визволення й існування незалежної Польщі і незалежної України” [8, с. 10].

Так ось, якщо в середовищі польської еміграції поява таких „білих круків” була річчю очевидною і зрозумілою, то в політичній (й історичній) думці Польщі 70-х років це тим більше було симптоматично. У зв’язку з цим можна сказати про монографію Р. Торжецького „Українське питання в політиці II Речі Посполитої 1933–1945” [41]. Щоправда, він не відмовився від певних стереотипів у поглядах на ОУН-УПА, проте пише про антиукраїнську діяльність польського підпілля, про факт набору поляків до німецької поліції, про використання польських загонів для боротьби з українцями. Р. Торжецький назвав польсько-український конфлікт братовбивчою війною, але серед причин він називає нацистську політику, що використала польсько-українські суперечності міжвоєнного періоду, і український шовінізм. Поляків Р. Торжецький не обтяжував виною за трагічні наслідки польсько-українського протистояння.

У 70-х рр., особливо в другій половині, в польському суспільстві наростає протест проти панівної комуністичної ідеології, проти догматичних норм у науці і мистецтві, але такої проблеми, як польсько-українські стосунки, особливо періоду Другої світової війни, це не стосувалося. Прикладом може бути монографія А. Щесьняка і В. Шоти „Дорога в нікуди. Діяльність Організації українських націоналістів та її ліквідація в Польщі” (1973) [37]. Але навіть ця праця (до речі, заборонена цензурою), на думку Р. Грицьківа, попри комуністичну заангажованість, заклала основи для переосмислення ролі УПА [6, с. 152].

Проте була й інша думка, інша позиція завдяки журналу „Kultura”, що виходив у Парижі. І. Кедрин у ч.4-5 „Вістей комбатанта” за 1977 р. у статті „Поділені – згинемо...” [7, с. 7-14] писав що під такою назвою у польському місячнику „Listy do polaków” (м. Нью-Брітен, США) появилася стаття Я. Муховца під назвою „Поділені – згинемо”, в якій автор доводить потребу об’єднання тих народів, що їх поневолив СРСР. І. Кедрин підкреслює, що Я. Муховець посилається на публікації Ю. Лободовського на сторінках лондонського „Tygodnika Polskiego”, який цитував відому українську пісню „Журавлі” („Видиш, брате мій...”), а Ю. Лободовського, публіциста і поета (написав поему „Пісня про Україну”), І. Кедрин називав серед тих, хто стоїть у першому ряду пропагандистів ревізійнізму польської імперіалістичної і націоналістичної думки і доводить українцям свою приязнь. У цій же статті І. Кедрин зазначає, що у паризькій „Kultura”, „найповажнішому польському журналі у вільному світі”, у травні 1977 року появилася „Декларація”, що її підписали польські, російські, мадярські й чеські діячі (на еміграції) в обороні права українського народу на самостійне державне життя.

На думку І. Кедрини, цю „Декларацію” ще не можна розглядати як доказ того, що в польському, російському, чеському чи мадярському суспільствах почалася вже повна ревізія їх дотеперішнього ставлення до України і українського народу, адже про певні залишки давнього імперіалізму свідчать вимоги деяких політичних сил повернути Львів Польщі, Карпатську Україну – Угорщині. Але було в „Декларації” таке речення: „Не можна тут не згадати кривд, що їх протягом сторіч завдавав Україні польський імперіалізм”. Крім цього, „Декларацію” підписали видавець і редактор „Культури” Є. Гедройц і поет і публіцист Ю. Лободовський, які ще перед Другою світовою війною польську політику щодо України вважали помилковою і згубною для Польщі, які писали, що єдиний правильний шлях – провадити політику, що базується на ідеї прометеїзму.

Власне, „Kultura” спричинилася не лише до появи „Солідарності”, до виникнення опозиційного польського руху, а й до зміни у ставленні до проблеми польсько-українських стосунків. Тому І. Кедрин і писав у згаданій уже статті „Не лякайте нас поляками!”: „Ревізія польської політичної думки у теорії і практиці почалася від 80-х років цього сторіччя, від початків народження руху „Солідарність”. Українська меншина у Польщі включилася у той рух. Підпільна преса перша розпочала розглядати українсько-польську проблематику під кутом Прометеївської ідеї: бльоку всіх поярмлених Москвою народів проти сучасної советської імперії” [9, с. 17]. У цій статті І. Кедрин

пише, що він має рукопис книги „Між Сяном і Збручем”, в якій автор, відомий письменник і публіцист (його прізвище І. Кедрин не називає) доводить, що збройне повстання так званих „львівських орлят” у Львові в листопаді 1918 року – це був початок кінця самостійної Польщі. Для польської і політичної і громадської це було більш ніж несподіванкою, адже ставився під сумнів один із найзначніших пропагандистських символів.

З появою „Солідарності” почався новий етап в історіографії проблеми, оскільки очевидною була ревізія політичної думки щодо багатьох суспільних проблем, в т. ч. і проблеми польсько-українських стосунків. Підпільна преса „Солідарності” під впливом журналу „Kultura” почала розглядати польсько-українську проблематику під кутом зору прометеївської ідеї – об’єднання народів, яких поневолила Москва, об’єднання для боротьби з радянською імперією. Промовистий факт – українця В. Мокрого, доцента Краківського університету, обрали за підтримки „Солідарності” до Сейму, його ж включили до складу офіційної делегації „Солідарності” на Установчий з’їзд Народного руху України” (вересень 1989 р.).

Після краху комуністичного режиму в Польщі польська преса (насамперед, „Gazeta Wyborcza”), преса польської діаспори („Kultura”, „Nowy Dziennik”) підтримували Народний рух України. Це було напередодні відновлення української державності.

Значний внесок у переосмислення польсько-українських стосунків належав українській діаспорі. Зрозуміло, що в деяких працях, які появились в 50-70-ті рр. [15], автори порушували цю проблему, але це відбувалося на підставі традиційних підходів. Як правило, українські автори захищали історичні права українців і менш за все вони розглядали проблему стосунків обох народів у сенсі порозуміння і примирення. Ще більшою мірою це стосувалося тих авторів, які належали до ОУН. Але й серед українських дослідників були такі, І. Лисяк-Рудницький, наприклад, хто намагався посідати об’єктивну позицію.

Помітні якісні зміни почалися в 70-х роках. Так, у 1977 р. в Канаді відбулася польсько-українська конференція, що її організував П. Потічний [9, с. 50-51]. До речі, значною мірою до цього спричинилося лондонське Польсько-українське товариство.

На нашу думку, І. Кедрин абсолютно справедливо писав, що в середовищі української громади крім позитивного, конструктивного підходу помітні і легковаження потреби єднання, „дрібничковий, самолюбний егоїзм з нехтуванням таких імперативних правд у політиці, як потреба взаємної лояльності, такту, компросовісти, шукання згоди і порозуміння, а не драгування один одного, а то й ображування” [7, с. 11]. Це стосувалося внутрішнього життя української діаспори, але І. Кедрин висловлював цю думку у контексті розмови про польсько-українські стосунки.

На початку жовтня 1980 року в Українському вільному університеті (Мюнхен) відбулася українсько-польська наукова конференція. У жовтні 1982 року і в березні 1984 року у Нью-Йорку відбулися наступні українсько-

польські конференції, на яких обговорювалися різні аспекти українко-польських стосунків, хоча доповідачі не порушували суто політичного аспекту – як повинні скластися стосунки обох народів після того, як вони стануть суверенними. Ініціатором цих конференцій було Наукове товариство ім. Шевченка у США за підтримки Української вільної академії наук і Українського наукового інституту при Гарвардському університеті.

Так, це, власне, НТШ створило окрему комісію (очолював її І. Кедрин) для влаштування спільних наукових українсько-польських стосунків. Остання з цих конференцій у 80-х роках відбулася на початку 1988 року. Цікаві думки висловили польські доповідачі. А. Земба (Ягелонський університет) твердив, що молоде покоління поляків щораз більше цікавиться Україною і проблемою спільного фронту Польщі і самостійної України проти Росії й комунізму. М. Козловський, редактор католицького часопису „Tygodnik powszechny” був стриманіший в оцінках, але погодився з тим, що зацікавлення українською проблематикою прийшло у Польщі з початком 1980 року, з народженням „Солідарності”. Але М. Козловський підкреслює, що лише 25 % поляків підтримує право українців на власну державність, 25 % – це прихильники концепції Р. Дмовського, а решта поляків мало обізнані із цією проблемою. Але зате М. Козловський критикував поляків за окупацію Галичини і розгром ЗУНР. На його думку, це так само, як Андрусівський договір (1667) і Ризький договір (1921), започаткували катастрофу Польщі у 1939 р. [8, с. 10].

На жаль, ця співпраця припинилася з вини Польського наукового товариства в Нью-Йорку.

Одне із найбільш відомих періодичних видань української діаспори, журнал „Сучасність”, що почав виходити в Мюнхені з 1961 р., майже відразу запровадив рубрику, яка стосувалася польсько-українських стосунків. (Так, цікавою була стаття Є. Врецьони „Історичні документи, історична правда і легенди”, в якій автор, посилаючись на факти з літературного процесу в Польщі, пише про ревізію польської історії [17, с. 82-87]). Згодом там появилася і відповідна рубрика „З документів польського ревізійонізму”. Так, у 1962 р. у „Сучасності” було надруковано статтю відомого польського дисидента Л. Колаковського „Відповідальність і історія” [16, с. 98-100]. „Сучасність” передруковувала і статті публіцистів „Kultury”.

Активним прихильником і поборником ідеї польсько-українського порозуміння був І. Кедрин. Його статті на цю тему появлялися на сторінках таких українських видань у діаспорі, як „Вісті комбатанта” і „Свобода”.

У 80-ті роки почалися певні зміни і в польській свідомості, оскільки почалася епоха „Солідарності”. Це теж сталося не відразу, бо над істориками ще тяжіли минулі стереотипи. Скажімо, у роботі Т. Валіховського „Біля джерел боротьби з реакційним підпіллям у Польщі”, що появилася друком 1980 року, про УПА згадано лиш побіжно [47]. Зменшення уваги науковців до польсько-української проблематики частково можна пояснити тим, що у країні почалася соціально-політична криза. Щоправда, це не перешкоджало появі книг, написаних у кращих традиціях радянської пропаганди і публіцистики [34]. Таким чином, багато залежало від політичної позиції того чи іншого автора. Зрозуміло, що у прихильників комуністичного режиму симпатії до

українського визвольного руху не було. Але бажання знати правду про злочини комуністичного режиму, про недавнє минуле (а польсько-українські стосунки періоду війни і повоєнних часів були частиною цього минулого) стало знаком часу, стало тенденцією тих складних процесів, що відбувалися в Польщі 80-х років.

Власне, з кінця 80-х років у польській історіографії починається новий період у дослідженні польсько-українського конфлікту часів війни. Однією із перших таких спроб була стаття Т. Ольшанського „Польсько-українська боротьба в 1943-1947 рр.”, опублікована в „Zeszytach Historycznych” 1989 року [49, с. 159-199]. Звичайно, що українські історики, особливо ті, хто відмовився від догм і стереотипів радянської історичної науки, мали підстави не погоджуватися з тезою автора про „фашизацію” українського визвольного руху, але відзначили те, що серед причин польсько-українського конфлікту автор називав і відплатні акції поляків, спрямовані проти українців, і вороже ставлення поляків до ідеї української державності. Автор позитивно оцінив і порозуміння між ОУН-УПА і ВіН навесні 1945 р., оскільки це відкривало шлях до спільної боротьби з комуністичним режимом у Польщі.

-
1. *Дашкевич Я.* Третій фронт у міжнародній грі в минулому і тепер // Український визвольний рух: Зошит 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – Львів, 2003.
  2. *Донцов Д.* Твори. – Львів, 2001. – Т. 1.
  3. *Ганкевич М.* Самостійність України // Вперед. – 1919. – 16 вересня.
  4. *Грицак Я.* Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX століття. – К., 1996.
  5. *Грицак Я.* Страсті по націоналізму. – К., 2002.
  6. *Грицьків Р.* Польська історіографія українсько-польського збройного конфлікту часів Другої світової війни // Український визвольний рух: Зошит 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – Львів, 2003.
  7. *Кедрин І.* Поділені – згинемо // Вісті комбатанта. – 1977. – Ч. 5–6.
  8. *Кедрин І.* Прометейська ідея // Вісті комбатанта. – 1988. – Ч. 2.
  9. *Кедрин І.* Грудка на могилу Юзефа Лободовського // Вісті комбатанта. – 1988. – Ч. 3.
  10. *Кедрин І.* Не лякайте нас поляками! // Вісті комбатанта. – 1990. – Ч. 4.
  11. *Косик В.* Польсько-українська трагедія під час Другої світової війни (1942–1944) // Український визвольний рух: Зошит 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – Львів, 2003.

12. *Лисий В.* Польсько-українські відносини по Першій світовій війні: Замітки до однієї книжки // Вільна Україна. – 1957. – Ч. 15.
13. *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970.
14. *Рябчук М.* Прометей та реалісти // Критика. – 2004. – Ч. 9–10.
15. *Стахів М.* Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1777–1918). – Скрантон, 1958. – Ч. I. – 1958. – Т. II; 1959. – Т. III; 1960. – Т. IV; 1960. – Т. V; 1961. – Т. VI; 1961. – Т. VII; *Шевчук С.* Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для Галицької землі. – Торонто, 1965; *Ярославин С.* Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918–1923 рр.; *Макух І.* На народній службі. – Детройт, 1958; *Гірняк Н.* Останній акт трагедії Української Галицької Армії. – Філадельфія, 1959; *Цегельський Л.* Від легенди до правди. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960; *Ріпецький С.* Листопад 1918 року. – Нью-Йорк; Детройт, 1961.
16. Сучасність. – 1962. – Ч. 9.
17. Сучасність. – 1965. – Ч. 12.
18. Українська державність у ХХ столітті. – К., 1996.
19. Український визвольний рух: Зошит 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни – Львів, 2003.
20. *Bartoszewicz J.* Zagadnienia polityki polskiej. – Warszawa, 1929.
21. *Belcikowska A.* Stronictwa i związki polityczne w Polsce. Charakterystyki, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa, przywódcy. – Warszawa, 1925.
22. *Blum I.* Udział Wojska Polskiego w walce o utrwalenie władzy ludowej. Walki z bandami UPA // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1959. – № 1. – S. 3–29; *Gerchard J.* Dalsze szczegóły walk z bandami UPA i WiN na południowo-wschodnim obszarze Polski // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1959. – № 4. – S. 304–305; *Blum I.* Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944–1948. – Warszawa, 1968; *Szota W.Z.* Zarys rozwoju OUN–UPA // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1963. – № 1. – S. 163–218; Z walk przeciwko zbrojnemu podziemiu 1944–1947 / Pod red. M. Turlejskiej. – Warszawa, 1966.
23. *Czyński K.* Czym jest Chrześcijańska Demokracja i do czego dąży. – Warszawa, 1922; Program Polskiego Stronictwa Chrześcijańskiej Demokracji uchwalony na II Ogólnopolskim Kongresie Stronictwa z dnia 31 maja i 1 czerwca 1925 r. – Warszawa, 1926; *Ks. S. Adamski.* Zasady i dążenia Chrześcijańsko Narodowego Stronictwa Pracy. – Poznań, 1921; у повоєнні роки: *Krzywoblocka B.* Chadecja 1918–1937. – Warszawa, 1974; *Sopicki S.* Chrześcijańscy Demokraci. – Londyn, 1946; *Przybylski H.* Chrześcijańska Demokracja i Narodowa Partia Robotnicza w latach 1926–1937. – Warszawa, 1980.
24. *Dmowski R.* Świat powojenny i Polska. – Warszawa, 1932; *Dmowski R.* Polityka narodowa w odrodzonym państwie: Mowy i rozprawy polityczne z lat 1919–1934 // *R. Dmowski R.* Pisma. – Częstochowa, 1939. – Т. 9.
25. *Giertych J.* O program polityki kresowej. – Warszawa, 1932.
26. *Grabski S.* Z codziennych walk i rozważań. – Poznań, 1923.

27. *Kuczabsky W.* Die West-Ukraine im Kampfa mit Polen und den Bolschemismus in den Jahren 1918–23. – Berlin, 1934.
28. *Mich W.* Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939). – Lublin, 1992.
29. *Michałowski S.* Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej Polskiej Partii Socjalistycznej // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku. – Lublin, 1992.
30. *Mikulicz S.* Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1971.
31. *Pawłowski B.* Mniejszości narodowe w myśli politycznej chrześcijańskiej demokracji // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku. – Lublin, 1992.
32. *Piłsudski J.* Pisma. Mowy. Rozkazy. – Warszawa, 1934.
33. Program Polskiej Partii Socialistycznej. – Warszawa, 1907. Program i statut organizacyjny Polskiej Partii Socialistycznej. – Warszawa, 1937.
34. *Prus E.* Heroi spod znaku tryzuba: Konowalec–Bandera–Szuchewych. – Warszawa, 1985.
35. *Rybarski R.* Naród, jednostka, klasa. – Warszawa, 1926.
36. *Pobóg–Malinowski W.* Najnowsza Historia Polityczna Polski: 1864–1945. – T. II. – Londyn, 1956.
37. *Szcześniak A.B., Szota W.Z.* Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów a jej likwidacja w Polsce. – Warszawa, 1973.
38. *Szporluk R.* Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State.
39. *Tręmbicka K.* Mniejszości narodowe w myśli politycznej Komunistycznej; Partii Polski // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku. – Lublin, 1992.
40. *Torzecki R.* Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. – Kraków, 1989.
41. *Torzecki R.* Kwestia ukraińska w polityce II Rzeszy 1933–1945. – Warszawa, 1972.
42. *Torzecki R.* Gdzie Sicz, gdzie Wisła // Gazeta Wyborcza. – 1995. – 19 września.
43. *Tomaszewski J.* Kresy Wschodnie w polskiej myśli politycznej XIX i XX w. // Między Polską etniczną a historyczną. Polska myśl polityczna XIX i XX w. – Warszawa, 1988. – T. 6.
44. *Wapiński R.* Narodowa Demokracja 1889-1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej. – Warszawa, 1980; Wasiuński W. Czwarte pokolenie. Szkice z dziejów nacjonalizmu polskiego. – Londyn, 982; Rudnicki S. Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność. – Warszawa, 1985; Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku. – Lublin, 1992; Między Polską etniczną a historyczną. Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. – T. 6. – Warszawa, 1988.
45. *Wilson A.* Ukraińcy. – Warszawa, 2002.

46. *Winiarska-Tworóg D.* Mniejszości narodowe w myśli politycznej Stronnictwa Demokratycznego // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku. – Lublin, 1992.
47. *Walichowski T.* U źródt walk z podziemiem reakcyjnym w Polsce. – Warszawa, 1980.
48. *Wrona J.* Historyczne inspiracje poglądów Stronnictwa Demokratycznego na państwo i demokrację. – Warszawa, 1988; *Rajewski A.* Urzeczywistnić demokrację. – Warszawa, 1987; *Materiały do historii Klubów Demokratycznych i Stronnictwa Demokratycznego w latach 1937-1939. Część I.* – Warszawa, 1964.
49. *Zeszyty Historyczne.* – 1989. – Z. 90.

EVOLUTION OF POLISH AND UKRAINIAN POLITICO-PUBLICISTIC THOUGHT IN THE FIELD OF POLISH-UKRAINIAN RELATIONS

Stanislav Andrzej Kreslo

*Ivan Franko National University of L'viv,
Universytetska Str.1, 79000 Lviv, Ukraine*

Tel. office: (032) 296-41-92

e-mail: journft@franko.lviv.ua

The article analyses the evolution of Polish-Ukrainian publicism and the publicistic thought in the field of Polish-Ukrainian relations. The author stresses a dramatism of the these relations and their reflection in the political and publicistic thought.

Key words: Ukraine, Poland, Ukrainian publicism, Polish publicism, historiography of Polish-Ukrainian relations.

Стаття надійшла до редколегії 19.06.2006

Прийнята до друку 22.06.2006